

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA

FÓKUSZBAN A KÁRPÁTALJAI MAGYAR CSALÁDOK

A külföldi magyar közösségek demográfiai és családszociológiai sajátosságainak feltérképezése Kárpátalján egy egészen sajátos társadalmi-politikai kontextusban valósult meg. A 2022 februárjában kitört orosz–ukrán háború az egész ukrainai társadalmat megrázta, ám hatásai a régiók között eltérően érvényesültek. Bár Kárpátalja a háborús frontoktól földrajzilag távol esik, az itt élő – elsősorban magyar nemzetiségű – lakosság élete is jelentősen megváltozott. A mozgósítások, a gazdasági bizonytalanság, az infrastruktúra túlterheltsége, valamint a belső menekültek folyamatos érkezése olyan új helyzeteket teremtett, amelyek különösen érzékenyen érintették a családi élet mindennapi működését. A férfiak tömeges kivonulása a közösségekből – akár katonai, akár gazdasági okból – a hagyományosan stabil, sokgyermekes, házasságpárti és gyakran többgenerációs családmódellet újraértelmezést tett szükségessé. A kárpátaljai helyzet a kutatási módszertan újragondolását tette szükségessé, így kvalitatív interjúk kutatás mellett döntöttünk. A vizsgálat célcsoportját részben vagy egészében Kárpátalján élő, részben vagy egészben magyar nemzetiségű és legalább egy 18 éven aluli gyermeket nevelő családok alkották. A résztvevők kiválasztása hólabda módszerrel történt, kiemelt figyelemmel arra, hogy mind a falusi, mind a városi közegekből, valamint Kárpátalja minden magyarlakta járásából kerüljenek be családok az elemzésbe. A kutatás során összesen 16 család életútját követtük nyomon, amelyek közül kilenc esetben a háború okozta szétszakítottság, míg hét esetben a helyben maradás és az együttélés jellemezte a mindennapokat. Összesen 26 interjúalanytól származó adatok álltak rendelkezésünkre, és ezeken keresztül részletes képet kaphattunk a családok életstruktúráiról, döntési mechanizmusairól és viszonyulásukról az őket érő kihívásokhoz. Az alábbiakban ezen interjúk tapasztalataira építve mutatjuk be a kutatás során feltárt főbb jelenségeket és tendenciákat.

Ukrajna gyermekvállalás-támogatási rendszere

A kutatás eredményeinek bemutatása előtt érdemes részletesebben áttekinteni, milyen formában támogatják Ukrajnában a gyermekvállalást. Ukrajna függetlenné válása óta küzd a népességsökkenéssel, amelynek drasztikus mértékét a függetlenség óta egyetlen alkalommal megszervezett népszámlálás mutatta ki. A helyzet javítása érdekében 2001 után több új törvényt is elfogadtak, amelyek értelmében a gyermek születése után egyszeri, nagyobb összegű támogatás mellett három éven keresztül havi rendszerességű, kisebb összegű juttatást folyósítanak. Az iskoláskorra azonban a támogatások nem terjednek ki, és a családi otthonteremtést célzó támogatási formák bevezetésére sem került sor.

Év	Támogatás típusa / koncepció	Összeg (UAH)	Reálérték (2021-hez viszonyítva)	Megjegyzés	Jogszabály / forrás
1992	Törvény a gyermekes családok támogatásáról	–	–	Állami monetáris támogatások rendszerszintű bevezetése	Ukrajna törvénye № 2811-XII ¹
1999	Családpolitikai koncepció	–	–	A család szerepének szimbolikus megerősítése; integráció a szociálpolitikai rendszerbe, cél: népesedéspolitika	Ukrajna törvénye № 1063-XIV ²
2002	Családjogi kódex (Family Code)	–	–	Jogilag rögzíti a család, gyermek és szülő állami védelmét; egyenlőség, jogegyenlőség alapelve	Ukrajna családi törvénykönyve, 2002 ³

1 Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>; letöltés ideje: 2025. 11. 12.

2 Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14?lang=en&utm;> letöltés ideje: 2025. 11. 12.

3 Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14?lang=en&utm;> letöltés ideje: 2025. 11. 12.

Év	Támogatás típusa / koncepció	Összeg (UAH)	Reálérték (2021-hez viszonyítva)	Megjegyzés	Jogszabály / forrás
2005–2007	Babacsomag + pénzbeli juttatás (bevezetés)	3400 UAH egyszeri + ~8500 UAH havi (12 hó)	Reálérték: mérsékelt, infláció magas (~10–15%)	Alapvető anyagi támogatás a szüléshez a kisgyermekes időszakban	Ukrajna törvénye № 2811XII, módosítások 2005–2007 ⁴
2008	Új rendszer: egységes juttatás babacsomagként	8500 UAH + 12 hónapos részletekben	Infláció meghaladta (~22%), reálérték gyengült	Támogatás egységesítése, szegény családokra célzottabb	Kabinethatározat № 57, 2008 ⁵
2011	Harmonizált születési juttatás	Nem nőtt érdemben	Infláció ~9% → reálérték csökkent	Támogatási arány korrekció, de összeg stagnált	Ukrajna törvénye № 3164VI (2011) ⁶
2021	Apai szabadság törvényi rögzítése	Apának 14 nap fizetett szabadság	Nem pénzbeli, de fontos szimbolikus érték	A nemi szerepek kiegyensúlyozása céljából	Ukrajna törvénye № 1401-IX (2021) ⁷
2022–2023	Jelenlegi támogatás (egyszeri + havi)	~10 320 UAH egyszeri + 860 UAH/hó 36 hónapig	A havi 860 UAH = ~42% 2021-es gyermek-eltartási minimumhoz	Támogatás inflációhoz képest csökkenő reálértékben	Ukrajna törvénye № 1176-IX ⁸

1. táblázat: Ukrajna gyermekvállalás-támogatási rendszerének kronológiai összefoglalása

A 2025-re benyújtott jogszabálytervezetek sem tartalmazzák ezek bővítését: kizárólag az egyszeri juttatás, illetve a három éven át folyósított havi összeg emelésére vonatkozó javaslat szerepel bennük. A nagycsaládosok Ukrajnában bizonyos kedvezményeket igényelhetnek, ám ezekhez komoly bürokratikus feltételeknek kell megfelelni. Ilyen például a kommunális szolgáltatások kedvezményes igénybevételére vonatkozó lehetőség, amellyel csak akkor élhetnek, ha a szülők jövedelme nem haladja meg az előre meghatározott határt. Emellett jelenleg létezik egy olyan kedvezmény is, amely szerint művészeti iskolákban két vagy három gyermek esetén elengedik a tandíjat. Az egyszeri támogatási rendszereket,

4 Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12?lang=en&utm>; letöltés ideje: 2025. 11. 12.

5 Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-2008-%D0%BF#Text>; letöltés ideje: 2025. 11. 12.

6 Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3164-17?lang=en&utm>; letöltés ideje: 2025. 11. 12.

7 Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20?lang=en&utm>; letöltés ideje: 2025. 11. 12.

8 Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-20#n2>; letöltés ideje: 2025. 11. 12.

valamint minden releváns, a gyermekvállalást és a családokat érintő törvényi szabályozást az 1. táblázatban foglaltuk össze.

A kárpátaljai magyar családokról általában

A kárpátaljai magyar családok hagyományairól és szociológiai jellemzőiről jelenleg meglehetősen kevés átfogó ismeret áll rendelkezésre. Nem készült olyan célzott kutatás, amely a családalapítás folyamatát, valamint a családok belső berendezkedésének, működési formáinak tendenciáit vizsgálta volna. Ugyanígy hiányosak az ismereteink arra vonatkozóan is, hogy a család milyen szerepet tölt be a kárpátaljai magyar közösségek értékrendjében, illetve milyen mértékben tekinthető identitásmegtartó erőnek a helyi társadalmi viszonyok között. A kárpátaljai magyar családokkal kapcsolatos vizsgálatok eddig jellemzően más társadalmi jelenségek – például az ifjúságkutatás,⁹ a migráció,¹⁰ néphagyományok, gazdasági folyamatok,¹¹ az etnicitás vagy identitásformálódás,¹² esetleg a nyelvhasználat¹³ – keretében, közvetett módon jelentek meg. E kutatások ugyan fontos adalékokat szolgáltatnak, de nem helyettesítik egy célzott, a családot mint önálló társadalmi intézményt középpontba állító vizsgálat szükségességét.

A 2023-as családkutatás során a családalapítás kezdeti szakaszaira is rákérdeztünk: hogyan ismerkedtek meg a házastársak, jelen voltak-e még az udvarlás, az eljegyzés és a lakodalom régióra jellemző hagyományos formái. Ezt követően a gyermekvállalás időzítését, valamint a háztartási viszonyokat vizsgáltuk – különösen azt, hogy a kapcsolat kezdetén

- 9 Papp Z. Attila – Vita Emese 2018. Megmaradás és átörökítés – külhoni magyar fiatalok demográfiai, társadalmi folyamatai. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében, Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont Kft.; Vita Emese – Geambaşu Réka: A határon túli magyar fiatalok párkapcsolatformálódásának trendjei az ezredforduló után. *Kisebbségi Szemle*, 2022. 7 (2). 7–40.
- 10 Tátrai Patrik – Erőss Ágnes – Kovály Katalin: Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regió*, 2016. 3 (24). 82–110.; Hires-László Kornélia: Kárpátaljai magyar szülők külföldi munkavállalásának hatása a fiatalok kockázati magatartására. *Kisebbségi Szemle*, 2020. 5 (1). 93–105. Ferenc Viktória – Kovály Katalin: *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2020.
- 11 Borbély Sándor: *Informális gyakorlatok. Hétköznapi gazdasági és politikai cselekvések Kárpátalja határvidéki régiójában*. L'Harmattan Kiadó: Budapest, 2023. Kovály Katalin: *Az etnikai kapcsolati tőke földrajza*. Ukrajnai vállalkozók a transznacionalitás útján. Gondolat Kiadó: Budapest, 2024.
- 12 Hires-László Kornélia: *Etnikai színfoltok, árnyalatok és változások. Beregszászi magyarok hétköznapi etnicitása és meglátásai az etnikai kategóriákról*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: Beregszász, 2025.
- 13 Cserniczkó István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint Kft.: Ungvár, 2010; Hires-László Kornélia: Új stratégiák? Módszerek a tananyelv-választási szokások Kárpátalján? In: Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* II., 119–136. Autdor-Shark: Ungvár, 2016.

milyen típusú háztartásban éltek a családok, történt-e ezen a téren változás az évek során, illetve milyen tapasztalatok alapján tartják időszerűnek a házasság és a gyermekvállalás lépéseit. Az interjúk elemzése alapján kirajzolódik egy olyan konzervatív, hagyományokra építő családkép, amely alátámasztja azt az állítást, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok körében a házasság és a családalapítás tekintetében továbbra is a korai családalapítás és a hagyományos értékrend dominál.

A fiatal párok találkozása, az udvarlás

A találkozások és párválasztás legtöbb esetben szimpátiából indultak, és lassan alakultak át szerelemmé. Több házaspár is arról mesélt, hogy látták a másikban azt a megbízható társat, akivel összekötnék életüket. Munkahely, iskolai tanulmányok, baráti kapcsolatok, szórakozóhelyek, egyházi vagy nagyobb családi alkalmak voltak azok a helyszínek, ahol a megkérdezett házaspárok először találkoztak. A párválasztásnak számos szokásrendszere élt korábban, minden településnek megvolt a maga sajátossága. Udvarlás a hagyományok szerint csak az udvarlásra megjelölt napokon történhetett, ezt legényes napoknak hívják (a néphagyomány szerint is kedd, csütörtök, szombat, vasárnap). Ezt sokan be is tartották. Akik viszont nem, azok általában azért, mert már az udvarlás idején külföldön dolgoztak, vagy mert épp sorkatonaságukat töltötték, vagy azért, mert eleve együtt tanultak és jártak el baráti körbe szórakozni.

A régió többnemzetiségű jellege miatt egyes településeken az etnikai vagy felekezeti keveredés korábban kifejezetten tiltott volt, vagy legalábbis nem nézték jó szemmel. Az egyik interjúalany, egy kétgyermekes édesanya – aki maga is etnikailag heterogén családban él – elmondta, hogy bár férjéről és annak orosz ajkú családjáról csak pozitívumokat tud megemlíteni, mégis helyénvalónak tartja a vegyes házasságokkal szembeni hagyományos tiltásokat. Saját családjukban soha nem adódott konfliktus az etnikai különbségek miatt, mindkét fél engedelmes és alkalmazkodó volt. Ennek ellenére példaként hozta fel azt a falut, ahol a magyar fiatalok számára régebben nem volt szokás a település határán kívül párt keresni. Kiemelte továbbá, hogy sok esetben a felekezeti különbségek is konfliktusforrásként jelenhetnek meg. Egy másik interjúalany arról számolt be, hogy bár mindketten mélyen hívő keresztények, a vallás eltérő gyakorlata gyakran okoz nézetkülönbségeket a házasság kritikus kérdéseinek megítélésében.

„Egyetértés, hogy egyetértsenek, egy gondolatban is, egyformák legyenek. Hogy is mondjam, szerintem mindenkinek, minden nemzetnek megvan a sajátja, ugye? Mindig analizálok, amíg gondolkozom. Én magyar vagyok, a férjem orosz. De szerintem a magyar magyarhoz – magyar lány magyar fiúhoz – menjen férjhez, vagy kössön házasságot. Szerintem az jobb lenne,

tisztább, mert van egy kis eltérés. Mi megvagyunk a férjemmel, nem rólunk van szó. De igaz, valamikor Dobronyban úgy volt, hogy nem engedték ki a saját fiatalokat, a lányoknak, a fiúknak a faluban kellett maradnia, ha emlékszel rá. Így volt Palányban is, hogy nem engedték ki a fiatalokat más faluba, hanem ott a faluban kellett párt keresni neki. Lehetséges, hogy ez jó, mert egyházilag is ugye, református reformátust, katolikus katolikust. Ott is elkezd egy konfliktus lenni, ugye? Ha különböző felekezethez tartoznak.” (Palló, két gyermek anyja)

A hagyományok tiszteletének fontosságát az interjúalany a saját döntései tükrében értette meg igazán. Rámutat arra, hogy a sok évtized alatt kialakult hagyományoknak milyen jelentős értékteremtő szerepe van a közösségi és családi életben. Bár ő maga pozitív példája a vegyes házasságnak, és beszámolójában szinte kizárólag a jó tapasztalatokat emelte ki, mégis felmerül a kérdés, vajon a negatív élményeket egyszerűen hamar feldolgozta-e, vagy talán tudatosan nem adott ezeknek nagy jelentőséget.

Eljegyzés

Az udvarlást követően, a leánykérés után került sor az eljegyzésre, amelynek időpontja és formája jelentős eltéréseket mutatott. Maga az eljegyzés szintén sokféle szokás szerint zajlott, azonban legtöbb esetben a szűkebb családi kör volt jelen: a leány és a legény szülei, testvérei, esetenként nagyszülők, keresztszülők, nagybácsik és nagynénik családja. Mindez gyakran már így is 20–70 főt jelentett. Az interjúk tanúsága szerint az eljegyzés legtöbbször egy meghittebb családi vacsora formájában történt. Az egyik interjúban például az udvarló nem a szülőktől, hanem a nagyszülőktől kérte meg a leány kezét, mivel a szülők elváltak, és főként a nagyszülők nevelték a lányt. A meghitt leánykérést csupán egy szűk körű eljegyzés követte, ugyanakkor az interjúalany megjegyzi, hogy ez eltért a szokásos formától, hiszen az ő idejében általában sokkal nagyobb, ünnepélyesebb eljegyzéseket tartottak.

„Lánykérés is volt az eljegyzés előtt, soha nem felejttem el! Nagymamámék parasztházában, (...) és akkor a kiskonyhában a férjem megkérdezte a nagymamámat meg a nagyapámat, hogy na akkor hozzá adják-e unokájukat? Hát természetesen, miért ne adnák? Az eljegyzés kicsi volt, nem volt semmiféle lánybúcsú sem, sem buli, sem nagyeljegyzés sem, ami mostanában ilyen divat. Szépen csak a közeli családdal tartottunk egy vacsorát.” (Tiszakeresztúr, öt gyermek anyja)

Az eljegyzés alkalmával szimbolikus jelentőséggel bírt a karikagyűrű felhúzása, amely a két fiatal elköteleződését és a házassági szándék nyilvános megerősítését fejezte ki. A gyűrűt az esküvő napjáig mindkét fél folyamatosan viselte, ezzel jelezve jegyben járásukat a közösség felé. A visszaemlékezések szerint ez az időszak rendszerint 1–4 évig tartott, bár hossza gyakran függött a család anyagi helyzetétől és a fiatalok életkörülményeitől. Gyakori volt,

hogy a vőlegény katonai szolgálat vagy külföldi munkavállalás miatt hosszabb ideig távol maradt, hogy a lakodalom költségeire, illetve a közös otthon megteremtésére elegendő anyagi alapot biztosítson.

Házasság, esküvő

A következő stáció a házasság. Az élettársi kapcsolat kevésbé domináns (erről bővebben a következő fejezetben). A polgári és az egyházi szertartás a hagyomány részét képezi: ha házasságról volt szó, mindkettőre sor került. A házasságot sokan a kapcsolat megpecsételésének tekintik, és azok számára, akik életében fontos a vallás, az egyházi szertartás kiemelt jelentőségű.

A lakodalom eltérő hagyományokkal és rituálékkal bír különböző településeken, és ezt sokszor vegyítették a modernebb trendekkel. A lakodalom vendégeinek száma a család nagyságától és a büdzsétől függően 100–300 fő körül mozgott.

„Igen, hagyományos lagzi, 110 emberrel. Először úgy volt, hogy nem lesz, de utána a szülőknek megmondtuk, és ők úgy gondolták, hogy mivel mindenkinek van, ezért nektek is lesz. Végül felkészültünk, és megvolt.” (Beregszász, három gyermek apja)

A nyolcvanas és kilencvenes évek körül a lakodalmakat az udvarokon, sátrakban szervezték, és az egyik interjúalanyunk büszkén emlékszik vissza arra, hogy az ő lagzijuk még ebben a formában valósult meg a 2000-es évek elején, amikor már az éttermi változat kezdett el terjedni.

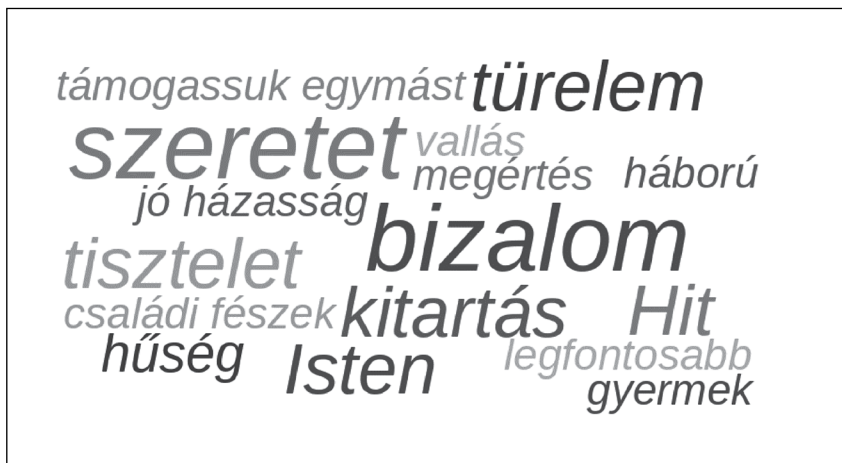
A legtöbben arról meséltek az interjúk alkalmával, hogy amikor ők házasodtak, akkor még az volt a szokás, hogy húszéves koruk körül mentek férjhez vagy nősültek meg a fiatalok, általában a nő és férfi között 2–7 év között mozgott a korkülönbség a férfiak javára. Ezek a szokások, amelyek a szűk környezetben voltak jellemzőek, kifejezetten arra ösztönözték őket is, hogy megtegyék ezeket a lépéseket.

„Szerintem fiatalon. Itt nálunk 25-26, én persze 22 évesen már szültem, de egy kicsit azért kellett volna még fejlődni, vagy egy kicsit pihenni, vagy felkészülni a családi életre, mert nem egy könnyű feladat. Szerintem 25-26 évesen, amikor az ember már érzi, hogy kész van rá. Régebben ez teljesen más volt. Ahogy befejeztük az iskolát, vagy befejeztünk valamilyen szakmát, utána valahogy jött a házasság. Ez valahogy rutin volt mindenkinek, egymás után. Most már másféleképpen gondolnám a dolgokat.” (Sislóc, két gyermek anyja, etnikailag heterogén család)

Sokan nem feltétlenül belső meggyőződésből házasodtak, hanem mert „így szokás”, mások szerint ez volt az ideális időzítés. Többen úgy érezték, hogy talán túl fiatalon hozták meg a döntést, ám visszatekintve senki sem bánta meg, elsősorban a gyermekek születése miatt. A gyermekszületés öröme sok nehézséget feledtetett.

A házasság az emberi élet egyik legnagyobb döntése, amikor két fiatal elhatározza, hogy összeköti az életét. Ilyenkor számos, addig talán kevésbé hangsúlyos értékrend válik meghatározóvá. Már a párvalasztás, az udvarlás és a jegyben járás időszaka alatt kirajzolódnak azok az alapvető értékek, amelyek mentén két ember bizalmat szavaz egymásnak. Többen is hangsúlyozták, hogy amikor az udvarlás komolyabb szakaszba lépett, nem csupán a kölcsönös vonzalom volt döntő, hanem a másik fél megbízhatósága is. A bizalom, és az, hogy a pár egyik tagja bármikor számíthat a másikra, a közös értékek mellett az egyik legfontosabb tényezőként jelent meg.

Az interjúalanyokkal arról is beszélgettünk, szerintük melyik három fogalom határozza meg leginkább a jó házasságot és a harmonikus családot. Többen nehezen adtak egyértelmű választ, mivel úgy vélték, hogy ideális házasság és család nem létezik, hiszen mindenhol előfordulnak konfliktusok. A legfontosabb mégis az, hogy a nehézségeket közösen, gyorsan és hatékonyan tudják kezelni, stratégiát dolgozzanak ki a problémák megoldására. Ennek egyik alapfeltétele a megfelelő kommunikáció, amelyet szinte mindenki kiemelt. Emellett több olyan érték és jellemző is hangsúlyt kapott, amelyek a háború kitörését követően még inkább felértékelődtek. A fogalmak összesítését az alábbi szófelhő szemlélteti (1. ábra).

1. ábra: Szófelhő a házasság és család egységét meghatározó kulcsértékekről az interjúalanyok szerint

Gyermekvállalás

A családról és a gyermekvállalásról sokan mint az emberi élet egyik legfőbb értelméről beszéltek. Az interjúalanyok úgy látják, hogy ha valaki maradandót szeretne maga után hagyni, az elsősorban a gyermek, valamint az a boldogság, amelyet a nevelés során megélhet – mindez felülír minden más élményt és eseményt. Kutatásunkból kiderült, hogy a házasságkötés átlagosan 18–25 éves kor között történt, ennek megfelelően az első gyermek vállalása többnyire a házasságot követő 1–2 éven belül bekövetkezett. Néhány adatközlő elmondta, hogy már az esküvő idején várandós volt.

Kérdésünkre, hogy szerintük mikor ideális a gyermekvállalás, sokan a saját példájukat hozták fel, bemutatva az első gyermek születésének és tervezésének körülményeit. Hárman úgy vélték, hogy „minden akkor jó, amikor megtörténik”, azaz szerintük az élet hozza el a megfelelő pillanatot, és az embernek akkor kell megtanulnia a szülői szerepeket. Két édesanya arról számolt be, hogy az első gyermek vállalása számukra szinte magától értetődő lépés volt, mert környezetükben ez számított természetesnek, és csak később ismerték fel az anyasággal járó felelősség mélységét. A többség már tudatosabban vállalta az első gyermeket, ám az anyává válás folyamatában még így is számos új és váratlan helyzettel szembesültek. Többen megfogalmazták, hogy ezekre a kihívásokra senki sem lehet teljesen felkészülve. Egyikük így fogalmazott: *„Erre a helyzetre sosem lehet teljesen készen állni.”* Volt, aki éppen ezért tartja fontosnak, hogy fiatalon vállaljon gyermeket az ember, hiszen fiatalabb korban könnyebb alkalmazkodni, nagyobb a fizikai teherbírás és jobban bírják az éjszakázást. Egy másik, idősebb korban szülő anyja arra hívta fel a figyelmet, hogy a fiatal édesanyák kevésbé stresszelnek, míg ő minden kisebb tünet vagy betegség miatt rögtön a gyermekorvoshoz rohant. Több interjúban felmerült a generációk közötti szakadék is: az idősebb anyák gyakran nehezen értik meg a tőlük 30–40 évvel fiatalabb generációkat.

„A másik dolog felnevelni. Könnyebben veszik a nevelés kérdését a huszonévesek. Tehát sok mindent én már harmincéves fejjel túlreagáltam és túlgondoltam. Ebből kifolyólag lehet, hogy olyan dolgokkal szaladtam orvoshoz, amikkel nem kellett volna és lehet, hogy a gyerek önmagában is leküzdötte volna. Az a túlzott felelősségteljeség, ami már egy ilyen 30 évest jellemez, legalábbis engem, amikor már jellemzett, nem biztos, hogy pozitívum a gyereknevelésben. Lehet, hogy a 21 éves, 23 éves jobban csinálja, hogy jól van az, vagy túlmeleg rajta, és túl is ment a gyereken.” (Verbóc, két gyermek anyja)

Ugyanakkor akadt két adatközlő, akik az ellenkező álláspontot képviselték: szerintük érdemesebb később gyermeket vállalni, mivel fiatalon még éretlenek és tapasztalatlanok voltak, és visszatekintve úgy érzik, nem is tudták pontosan, mibe vágnak bele. Abban azonban minden édesanya egyetértett, hogy az anyaságra nem lehet teljes mértékben felkészülni,

mert mindig adódnak váratlan helyzetek, amelyekben a korábban hallott tanácsok nem működnek, és sokszor csak a spontán anyai ösztön segít a problémák megoldásában. Az internet szerepe is előkerült: sokan elmondták, hogy gyakran online keresnek információt más édesanyák tapasztalatairól vagy orvosi tanácsokról. Mégis kiemelték, hogy még a digitális korban is vannak olyan helyzetek, amikor az internet nem ad választ – ilyenkor újra és újra bebizonyosodik, hogy az anyai ösztön pótolhatatlan.

Az interjúk tanúsága szerint elsősorban az édesanyák fogalmazták meg sokszíniűen a véleményüket, míg az édesapák egyértelműen a fiatalkori gyermekvállalás fontosságát hangsúlyozták, álláspontjukat saját példáikkal és a globális tendenciák árnyoldalainak felidézésével támasztották alá. Az egyik adatközlő például a továbbtanulás kapcsán említette, hogy napjainkban a fiatalok a tanulmányaik befejezése után gyakran annyira hozzászoknak az önálló, önmagukra fókuszáló életmódhoz, hogy nehezen mondanak le erről a kényelmes élethelyzetről a családalapítás kedvéért. Saját példáját is felhozta: harmincévesen lett édesapa, önmagát későn érő típusnak tartja, miközben úgy látja, hogy az újabb tendenciákban sokan már negyvenéves kor körül kezdenek csak gondolkodni a családalapításon. Ezen európai tendenciákat elemző szakemberek a szekularizációt, az individualizációt nevezték meg az értékrend átalakulása kapcsán,¹⁴ amelynek következtében nagyon gyakran elindul a „családi életformák pluralizálódása,”¹⁵ és az életpálya „destandardizálódása”¹⁶.

„Amit én gondolok, az szerintem az, hát a legegészségesebb ugye huszonéves korban, de most már a mai világban ez eltolódik, és vannak, akiknek már negyvenes korban is ugye születik. Vannak, akik elválnak, és akkor újból családostok lesznek. Ismerőseim vannak, és 45 éves, vagy 42 éves, vagy 48, és akkor még születik egy gyerek, egy közös gyerek például. De legideálisabb huszonéves korban lenne, de ez kitolódik. Mert minél tovább megy ez a társadalom, annál jobban eltolódik ez a dolog, merthogy tanulni kell, aztán mire elvégzi, akkor már elfárad, és akkor még a saját kényelmét nézi. Aki családot vállal, az már feladja az önállóságát, az már felelősséggel tartozik, és embertől függő az is, hogy valaki korán beérik agyilag, valaki pedig később. Én is még ugye 29 éves voltam, vagy 30, amikor megszületett az első gyerek. Én sem voltam az a túl korai érő.” (Palló, két gyermek apja, etnikailag homogén család)

A késői párválasztást, a karrierépítést és a halogatott gyermekvállalást a felnőtté válás kitolódásaként (posztadoleszcencia) emlegetik.¹⁷ Ezek a jelenségek tipikus nyugati mintaként

14 Cseh-Szombathy László: Az értékek változásának hatása a családok működésére. *Demográfia*, 1994. 3–4 (37). 366–372.

15 Somlai Péter: A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, 1999. 1–2 (42). 38–47.

16 Bognár Virág: Első elszakadás a szülői háztól: a felnőtté válás kezdetei. In: Somlai Péter (szerk.): *Új ifjúság. Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről*. Napvilág: Budapest, 2007. 45–80.

17 Cseh-Szombathy, 1994. Az értékek változásának hatása..., i. m. 366–372.; Somlai, 1999. A sokféleség zavara, i. m. 38–47. Vaskovics László: A posztadoleszcencia elmélete. *Szociológiai Szemle*, 2000. 4. (10). 3–20.

jelentek meg az interjúkban, és fokozatosan beszivárognak Kárpátaljára, valamint más tradicionális, konzervatív közösségekbe is. A megkérdezett édesapák többsége szerint az ideális életkor a gyermekvállalásra 20 és 30 év közé esik.

A konzervatív családmódelben, amely gyakran patriarchális berendezkedésű, a férfi hagyományosan a családfenntartó szerepét tölti be: a családalapítás anyagi és egzisztenciális feltételeinek megteremtése elsősorban az ő feladata. Az egyik interjúalany, egy édesapa, arról beszélt, hogy a mai fiatal férfiaknak mennyire nehéz helyzetben kell helytállniuk. Szerinte a gazdasági bizonytalanság miatt sok éretlennek tartott fiúnak jóval nehezebb felépíteni az egzisztenciáját, ráadásul egyre inkább az anyagi háttér válik a párválasztás meghatározó szempontjává egy „túlsgagosan anyagi világban”.

„A 18-20 év, ez normálisnak számított, akkor még nem számított az, hogy milyen autód van, vagy milyen munkád van, vagy ki az apukád, vagy anyukád, vagy milyen gazdagok vagytok. Most már teljesen más lett minden. Most már csak ezek a legfontosabb szempontok. (...) Szerintem a férfinak olyan 28 évesen vagy 30 évesen kellene házasodnia, mert manapság, vagy mostanság egy 20-25 éves férfi az még nem olyan gondolkodású, amilyennek lennie kell. Szóval a lányok azok sokkal érettebbek 16-18 évesen. Azok lassan már férjhez adandó lányok, de a fiúk, a férfiak azok nem elég érettek.” (Nagyszőlős, két gyermek apja)

Az anyaságot és az apaságot leírhatatlan életérzésként és örömforrásként értékelték a résztvevők. A vallásos hit szinte minden témában – különösen a gyermekvállalás esetében – hangsúlyosan jelen van. E szemléletben a gyermekvállalás soha nem anyagi kérdésként jelenik meg: ha egy tervezett gyermek nem született meg, vagy ha a második, esetleg harmadik gyermek vállalása elmaradt, annak oka nem a pénzügyi nehézségekben keresendő, hanem inkább egészségügyi problémák vagy lakhatási körülmények jelentették az akadályt. A munkahelyi és szülői szerepek összehangolása szintén fontos tényező volt, amely olykor gátolta a nagycsalád kialakítását. Ugyanakkor három olyan család is akadt az interjúkban, akik már a kezdetektől két gyermeket terveztek, és ezt a célkitűzésüket sikerült is megvalósítaniuk.

„Nem hiszem. Én nem hiszem. Szerintem ez nem anyagi kérdés. Mi se a gyerekeket azért vállaltuk, mert mennyi pénzt fognak értük fizetni. (...) Igen, hogy legyen velünk, hogy örüljünk neki, hogy legyen kit szeretni, és most már el sem tudjuk képzelni az életünket nélkülük.” (Palló, két gyermek anyja)

„Én nem jöttem rá ennyi idő alatt, hogy mennyi sokba kerül a gyerek. A gyereket persze nevelni kell. Persze hogyha már van tíz, nem tudom, műanyag bizgentyűnk otthon, akkor nem megyek a boltba, aztán veszem meg neki, hiába még ha a földhöz is vágja magát, megmondom neki, ezt lányom, most nem lehet megvenni, és kész, Nem tudom, hogy az emberek miért gondolják így, én nem mondanám, hogy sokba kerül.” (Sislóc, két gyermek anyja)

Az állami támogatások – amint az az 1. táblázatból is látható – Ukrajnában hosszú ideig nagyon alacsonyak voltak, és csak a 2005 utáni években emelkedtek olyan szintre, amelynek egy ideig tényleges értéke is volt. A nagyobb összegű támogatások főként a harmadik gyermek után jártak. Napjainkra azonban az egykor meghatározott összegek az infláció következtében jelentősen elértéktelenedtek, így a támogatások reálértéke ma már elenyésző. Az egyszeri, nagyobb összegű támogatást a gyermek születésekor sok család nem közvetlen megélhetésre fordítja, hanem a szüléssel járó – gyakran jelentős – költségek fedezésére használja fel.

„Ukrajnában nem nagyon van támogatás szerintem. Jelenleg is, mikor megszületik a gyerek, kifizetik azt a támogatást, viszont mindenhol, akár a szülész is, és mindenki azt várja, hogy ossz belőle.” (Beregszász, három gyermek apja)

Az anyagi és megélhetési nehézségek miatt sok fiatal nem tudott jól fizető álláshoz jutni, ezért Kárpátalján alternatív megélhetési stratégiák alakultak ki. Az egyik lehetőség a határ menti térség előnyeinek kihasználása volt (például kereskedelmi vagy munkavállalási lehetőségek a szomszédos országokban). A másik jellemző út a külföldi munkavállalás volt, főként a férfiak körében. A harmadik stratégiaként sok család a gazdálkodásban látta a megélhetés alapját: farmok működtetése, vagy egy-egy termény nagy tételben történő termesztése jelentette a fő bevételi forrást. E nehéz anyagi körülmények és az alacsony gyermekvállalási támogatások ellenére az interjúalanyok többsége nem tekintett teherként a gyermekvállalásra. Mint mondták: *„Isten mindig megsegített minket, és lassan, lépésről lépésre mindig kialakult a megélhetésünk, a boldogulásunk és a családi fészek megteremtésének lehetősége.”* Egy ötgyermekes édesanya például arról mesélt, hogy családjuk a gazdálkodásból élt, ő pedig a farmmunka mellett pedagógusként is dolgozott. Férje súlyos lábtörése után a gyógyulási időszakban fél éven keresztül több területen is át kellett vennie a férfiszerepeket. Úgy fogalmazott, hogy a háború kitörését követően már szinte „előzetes próbatételként” tekintett erre az időszakra, amikor megtanult vezetni, tehenet fejni és egyéb feladatokat ellátni. Három olyan családdal is beszélgettünk, akik korábban gazdálkodásból tartották fenn magukat, ám a háború miatt a farmokat kénytelenek voltak hátrahagyni, így ezek terhei sok esetben a feleségekre hárultak.

„Tehenet fejni is sírva tanultam meg, sírtam, és fejtem a tehenet, és mondtam, hogy ezt is megcsinálom. És ugyanígy, amikor kilépett az életből, ez megint újra ugyanígy visszajött. A sok jószág, disznótartás, abból éltünk, gazdálkodott, szántott, vetett, aratott, kaszált, bálázott a faluban. Pályázaton traktort tudtunk venni, gazdálkodtunk. Azért is választottuk ezt, mert mikor összeházasodtunk, akkor egymás után születtek a lányok, és örültem, hogy itthon van. Nem akartuk azt soha, hogy külföldre menjen dolgozni, vagy úgy éljünk, hogy távkapcsolatban. Ez olyan idegen volt.” (Tiszakeresztúr, öt gyermek anyja)

A gazdálkodás főként a falvakban jelentett megélhetési lehetőséget, a városokban kevésbé volt opció; ott elsősorban a külföldi munkavállalás számított elérhető alternatívának. Az egyik interjúban egy édesapa mesélte el, hogy a két gyermek megszületése után először azért vállalt külföldi munkát, hogy saját autót tudjanak vásárolni. Miután ez sikerült, a következő cél a családi otthon megteremtése lett. Lassan természetessé vált, hogy másfél-két hónapig távol volt a családtól, de a nagyobb ünnepekre, illetve időszakonként két hétre mindig hazatért. A külföldi munka fix jövedelmet és jobb anyagi körülményeket biztosított számukra, de mindez komoly áldozatokkal járt.

„...az ember itt megszokja. Volt egy ismerősöm, aki szintén vágyott Hollandiába, de azt mondta, hogy csak két hónapra fog jönni. Mondtam neki, hogy Gyuri, ezt megszokod, ez évekre el fog húzódni, mert megszokod azt, hogy egy hónapig dolgozol, és megvan az a tiszta pénz, amit te Ukrajnában soha nem tudsz megkeresni. És így is van, már ő is két éve járja Hollandiát.” (Nagyszőlős, két gyermek apja)

Háztartások kialakítása vagy átalakítása

Kárpátalján az albérlet mint lakhatási forma sokáig nem volt elterjedt; elsősorban a továbbtanuló fiatalok éltek átmenetileg bérlakásban. A városokban kezdett el először terjedni, míg a falvakban mindmáig nem jellemző. A családi ház vagy saját lakás biztonságos háttérrel jelent, amelyben a szülők és különösen az édesapák fontosnak tartják, hogy a család tagjai stabil otthonban éljenek.

„Én úgy voltam vele, hogy ha megvan a ház, és megvan az otthon, ami az enyém, és abból csak úgy senki nem túrhat ki, akkor az egy megfelelő háttérrel tud adni ahhoz, hogy a család biztonságát szavatolja. Nekem idegen az a szemlélet, amit külföldön látok. Laktam külföldön, de tényleg csak egy-két heteket. Annyira jó is, de az, hogy folyamatosan valakinek kiszolgáltatott legyek akár anyagilag, akár helyiségbelileg, mert látok olyat, hogy van egy ideiglenes szerződés, és a szerződés lejárt, és jön valaki, aki többet kínál, akkor sorry, de te mehetsz tovább, nem tudom, nekem nem ez az utam.” (Beregszász, két gyermek apja)

A többgenerációs háztartás hagyományosan megszokott családi berendezkedés volt, ám az utóbbi években egyre gyakoribbá vált a fiatalok különköltözése, amelynek az interjúalanyok szerint egyaránt vannak előnyei és hátrányai. A különköltözés legfőbb akadályát sok esetben az anyagi helyzet jelentette: számukra a lakhatás csak saját tulajdonú ingatlanban volt elképzelhető. A megkérdezett családok közül szinte mind külön élő nukleáris családot alkot – vagy azért, mert időközben elkészült a saját családi otthonuk, amelyért a gyermekvállalás mellett keményen dolgoztak, vagy mert a nagyszülők már elhaláloztak.

Három család maradt a szülői házban, ahol három generáció él együtt, külön kialakított élettérrel. Az ilyen együttélés egyik legnagyobb előnye, hogy a nagyszülők jelentős segítséget nyújtanak a gyermekek nevelésében és gondozásában. Az egyik interjúalany kiemelte, mennyire fontos a nagyszülők jelenléte a gyerekeknél, ugyanis olyan hagyományos értékeket adnak át a gyerekeknek, amelyeket a munkába siető vagy onnan fáradtan hazatérő szülők gyakran figyelmen kívül hagynak, vagy nem tartanak elsődlegesnek. Ugyanakkor az is előfordul, hogy a generációs különbségek miatt konfliktusok alakulnak ki a közös háztartásban.

„Az értékeket a nagyszülők tanítják meg nagyon sokszor. Azért mondom ezt, mert amikor pl. mi dolgozunk, akkor otthon marad a mamával, a papával, és akkor ők olyan dolgokat tanítanak, amiket én nem, mert én dolgozom. Az én anyukám is elmondta, hogy a nagymamájától tanult meg mondjuk gyúrni, vagy ezeket a főzős dolgokat, és ezt látom, hogy ő is az én lányomat tanítja.” (Jánosi, három gyermek anyja)

Modern jelenségek a család intézményrendszerében

A konzervatív értékrend és a hagyományok tisztelete valamennyi adatközlő esetében hangsúlyosan megjelent, különösen akkor, amikor az élettársi kapcsolat vagy a válás témája került szóba. Fontosnak tartották kiemelni, hogy véleményük szerint a hagyományok tisztelete szorosan összefügg a család mint intézmény megbecsülésével. A házasság népszerűségét gyengítő, új életformák (Somlai 1999) sokáig nem voltak jellemzőek Kárpátalján. Még azokban az évtizedekben sem, amikor a külföldi munkavállalás révén a férfiak akár 10–20 évig találkoztak ezekkel a mintákkal, a régió hagyományos közösségeiben ezek a változások alig szivárogtak be. Ennek egyik fő oka a vallásos értékrend erős jelenléte volt, amely hatékonyan visszaszorította az alternatív életformák elterjedését. A vallásos világnézet minden interjúalanynál egyértelműen kirajzolódott – egyeseknél ez az aktív vallásgyakorlásban, másoknál pedig inkább a modern társadalmi jelenségek kritikus értékelésében nyilvánult meg.

Az élettársi kapcsolat

Az élettársi kapcsolatot a megkérdezettek többsége egyértelműen negatívan ítélte meg, amikor a saját életükről volt szó. Vallásos hitük és konzervatív értékrendjük alapján az élettársi viszony összeegyeztethetetlennek tűnik a keresztény házasság szentségével – ezt minden adatközlő hangsúlyozta. Elsődleges indokként azt említették, hogy Isten áldása

a házasságra és a családra vonatkozik, illetve úgy vélték, hogy egy élettársi kapcsolatból könnyebb kilépni, mint egy házasságból.

„Nem, mert a Jóisten úgy szereti, hogy nemcsak úgy van, hogy jelenleg még összetartozunk, holnap meg már nem, hanem mint férj és feleség.” (Beregszász, három gyermek apja)

„Hát mert ez egy régi hagyomány, és nem biztos, hogy ezek az új dolgok jobbak, mint a régiek, hogy mindent eltörölni, és akkor ilyen új dolgokat behozni. Én még inkább ragaszkodom a régi dolgokhoz. Sok esetben ugye templomba is szoktunk járni – vallásosak –, és Magyarországon már sokan nem is járnak.” (Palló, két gyermek apja)

A modern tendenciákat sokszor külföldi tapasztalataik kapcsán említették, de Kárpátalján – ahol a hagyományok továbbra is erősek – az élettársi kapcsolatnak nincs társadalmilag elfogadott szokásrendszere. Többen kiemelték, hogy szűkebb környezetükben, településükön saját fiatalkorukban nem találkoztak ezzel a jelenséggel, és ma is inkább az eljegyzést követő házasság számít természetes útnak. Különösen a falusi közösségekben szigorúan ügyelnek a normák betartására és arra is, hogy a közösség többi tagja miként ítéli meg a fiatalok döntéseit.

„Nem volt ilyen opció. Ez így nem működik. Faluban, falusinál? Majd még mit fognak mondani a faluban? Amúgy ennek a mit fognak mondani dolognak is két oldala van. Mert ha mindig azt nézed, hogy mit fognak mondani a faluban, akkor nem éled a saját életed. Viszont van ennek egy megtartó ereje, hogy mit fognak mondani a faluban arra a tisztább életre.” (Tiszakeresztúr, öt gyermek anyja)

A gyermekek jövőbeli párválasztásával kapcsolatban azonban már árnyaltabb véleményeket fogalmaztak meg. Néhányan továbbra sem tudnák elfogadni, ha gyermekeik élettársi kapcsolatban élnének, míg mások úgy látják, hogy a jövő generációk életében új kihívások és társadalmi változások várhatók, ezért nem tartják kizártnak, hogy ez a forma is megjelenjen. Az utóbbi véleményt képviselők ugyanakkor hangsúlyozták: gyermekeiknek továbbra is azt tanácsolják majd, hogy a házasság mennyire fontos és értékálló, ám tisztában vannak azzal, hogy felnőttkorban a gyermek maga hozza meg a döntéseit, így szülőként erre egyre kevesebb ráhatásuk lesz. Ezen túlmenően a következő idézetben olvashatjuk, hogy a hagyományokat életben tartó, nagy lakodalmak is fokozatosan háttérbe szorulnak. Ez a változás az adatközlő számára a házassággal kapcsolatos hagyományos szokások általános visszaszorulásának egyik szimbolikus jele, amelyet az új társadalmi és kulturális tendenciák erősítenek.

„Azt látom, hogy most már a fiatalok később vállalnak gyereket. Mindenki inkább autóra és a házra összpontosít, és csak utána vállalnak gyereket. Nem is igazán fontos nekik már most a lakodalom. Amúgy is kimentek Magyarországra, és Magyarországon ezt látják, nem úgy, mint minállunk, mert itt a szülők tartották fontosnak. Úgy könnyebb elválni a két félnek, ha nincsenek összeházasodva, mint így szerintem.” (Beregszász, három gyermek anyja)

A válás

A házasság intézményének népszerűségének csökkenésével párhuzamosan a válások száma folyamatosan emelkedik a nyugati társadalmakban, amelyet gyakran az individualizáció erősödésével magyaráznak, míg a kollektivista hagyományok általában stabilabb házasságokat eredményeznek.¹⁸ Erre az interjúalanyok is utaltak. Az egyik édesanya például arról számolt be, hogy azok közül, akik még a háború kitörése előtt az anyaországba vagy nyugatabbra költöztek, szinte mindenki elvált. Az énközpontú és szekularizációs folyamatokat megtapasztaló nyugati társadalmakban a válások gyakorisága folyamatosan nő. Egy külföldre kényszerült édesapa például arról mesélt, hogy hollandiai munkája során szembesült az eltérő életfelfogással: míg számára természetes, hogy a legtöbb ember családos, egy vagy több gyermekkel él együtt házastársával, ott ez közel sem számít magától értetődőnek. Meglepte, amikor főnöke döbbenten reagált arra, hogy szabadságot szeretne kivenni, csupán azért, hogy hazalátogathasson a családjához és feleségéhez.

„Igen, nálunk teljesen más szokás van. Pont a főnökeimmel beszéltem valamelyik nap, hogy fogok menni haza, ez akkor volt, amikor feleségem jött ide, és kell a szabadság. Azt mondták, hogy mire fel? Mondom, mert a házassági évfordulónk lesz. És akkor azt mondja, hány éves? Mondom, húszéves házassági évfordulónk. És ötször kérdezte meg, mert nem hitte el. Azt mondja, hogy: Húsz éve élnek együtt a feleségemmel? Kérdezi, hogy csak ez az egy feleségem volt? Mondom, igen, csak egy volt. Nem három, nem négy. Ők csodálkoztak, mert Hollandiában ilyen manapság nem nagyon van. Ott a karrier az első számú, lényeg, hogy karrier legyen, meg legyen a lakásod, a munkahelyed, biztos munkahely, satöbbi, és aztán jöhet majd negyvenévesen a házasság, meg talán a gyerekvállalás.” (Nagyszőlős, két gyermek apja)

Minden házasságban előfordulnak kisebb-nagyobb konfliktusok, ám a konzervatív értékrendet követő párok számára a válás ritkán jelent elsődleges megoldást. Inkább önmagukban és a kapcsolat erősítésében keresik a kiutat. A házaspárok különösen hangsúlyozták, mennyire fontos a jó kommunikáció, hiszen egy-egy probléma megoldásának ez a legfontosabb kulcsa. A másik kiemelt tényező az Istenbe vetett hit, amely a kapcsolat fenntartásában ugyanolyan meghatározó szerepet játszik, mint az élettársi kapcsolatok elutasításában. A következő interjúrészletben a férj egyértelműsíti, hogy az istenhít nélkül már nem lennének férj és feleség.

„– Már lehet, hogy szó szerint elváltak volna az útjaink is, meg minden. Mert az ember, ha sokszor nehéz, akkor eldob régebb tárgyakat, és újat vesz, de hál’ istennek nem ott tartunk, mint a világ.”

18 Toth, Katalin – Kimmelmeier, Markus: Divorce Attitudes Around the World Distinguishing the Impact of Culture on Evaluations and Attitude Structure. *Cross-Cultural Research*, 2009. 3 (43). 280–297.

– *Ha nem lettetek volna istenhívők, akkor elváltatok volna?*

– *Biztos.*

– *Határozottan tudod ezt mondani?*

– *Igen.*” (Beregszász, három gyermek apja)

Még a vallásos interjúalanyok is elismerték, hogy vannak olyan helyzetek, amikor elkerülhetetlen a válás, mert a folyamatos konfliktusok nemcsak a házaspárok boldogságát rombolják, hanem a gyermekek életét is megterhelik. A válás előfordulása a közvetlen környezetben eltérő: a városban élők gyakrabban említettek válásokat ismeretségi körükben, míg a falvakban élők esetében ez szinte alig fordul elő. Ez a tendencia is alátámasztja, hogy a falvakban a konzervatívabb értékrend erősebben védi és támogatja a házasság intézményét.

„Szerintem igen. Azzal, hogy itt azért van egy faluközösség, ahol még azért élnek ezek a tradíciók, hogy a házasság az házasság, a válás az pedig nem divat, vagy hasonlók. Aztán amikor elmennek más környezetbe, úgy veszem észre, hogy szabadabban érzik magukat. Lehet, hogy több mindent meg is engednek maguknak, és lehet, hogy erre rámegy a házasságuk. Tehát nincs az a visszatartó erő, amit esetleg itthon a család és a közösség, akár a szomszédság, a tágabb család, a rokonság képviselt volna, de nem biztos. Lehet, ha itthon maradtak volna, akkor is szétmentek volna, nem tudom. De jelenleg akik itthon vannak, azok között nem tudok, hogy elváltak volna.” (Verbőc, két gyermek anyja)

Az interjúalanyok arról is beszéltek, hogy válás után mennyire nehéz új párt találni, különösen a nők számára. Az egyikük kiemelte, hogy ismeretségi körében a váláson átesett anyák milyen nehezen találnak ismét párt maguknak, illetve hány olyan hölgyet ismernek, akik még 40–50 éves korukra sem találtak társra. Úgy vélik, egy bizonyos életkor után a nőknek jóval kevesebb esélyük van megfelelő párt találni, mint a férfiaknak. Egy másik interjúalany pedig arról számolt be, hogy gyakran tapasztalja: egyes férfiak inkább náluk jóval fiatalabb nőket keresnek maguknak, vagy a másik, amit kiemel, hogy a hölgyek külső megjelenése mennyire releváns tud lenni a férfiak számára.

„Lehet, hogy azzal kapcsolatban, hogy a férfiak kevesebben vannak, a nők többen vannak, úgyhogy lehet válogatni. A fiatalság szép. Ha van egy 40 éves nő és a gyerek után nem nagyon figyel magára, akkor már a férfi azért a szépekre hajt, ugye? (...) jobban észreveszi a fiatalat, mint a feleségét. A feleség otthon a háztartásban süt-főz, nincs energiája már arra, hogy saját magára figyeljen. És a férfinak mi kell? A szem, amit lát. Ez az én véleményem.” (Palló, két gyermek anyja, etnikailag heterogén család)

Az örökbefogadás

Az örökbefogadás nem egy új tendencia, ám a háború kitörése, illetve a család típusú gyermekotthon terjedése következtében egyre inkább népszerű jelenség Kárpátalján. Ezen esetek általában akkor történnek, ha már van saját gyermek, míg a klasszikus örökbefogadás alatt korábban a gyermekáldásban nem részesülők vettek részt. Amikor beszélgetőinkkel áttértünk az örökbefogadás témájára igen gyakran arról meséltek, hogy csak azért gondolkodtak el a témán, mert szerettek volna nagycsaládot, de nem sikerült egészségügyi okok miatt, vagy mert annyira sajnálják az árvaházakban igen rossz körülmények között nevelkedő gyermekeket, hogy esélyt szeretnének adni számukra. Ám a legtöbb esetben csak gondolatként merült fel, főként az anyák körében, de volt olyan eset is, hogy maga az apa mesélte, neki vágya volt a nagycsalád, és így hogy nem sikerült, komolyan megfordult a fejükben, de féltek, lelkiileg nincsenek felkészülve egy ilyen nagy vállalkozásra.

„Gondoltunk rá, sőt nézegettem is azt az adatbázist, az árva gyerekek adatbázisát, de mindig ott zárult le a téma, hogy ne most. Mivel már csak a háború kezdete után kezdtünk el erről beszélni, mindig úgy fejeztük be, hogy ne most, lehet, hogy majd. Ezen gondolkodtam, hogy más gyereket tudnám-e úgy szeretni, mint a sajátomat, mert szerintem az a legfontosabb, hogy egyformán érezzék, hogy szeretjük őket, a saját gyerek is, meg az örökbe fogadott. Nem tudok rá konkrét választ adni.” (Nagyszőlös, három gyermek anyja)

„...az örökbefogadás is csak azoknak való, ahol mind a két fél erős egyéniség, aki meg tud vele birkózni, az nem való akármiknek, akármilyen embernek.” (Palló, két gyermek apja)

A nagycsaládosok

A magyar társadalomban és nemzetközi szinten is megfigyelhető, hogy nőtt a gyermektelenek, illetve az egygyermekes családok aránya, ugyanakkor ezzel párhuzamosan a nagycsaládosok száma is emelkedett, egyre többen vállalnak három vagy annál több gyermeket.¹⁹ Ez a tendencia Kárpátalján is érezhető. A Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesületének²⁰ megalakulása óta számos család vált egy- vagy kétgyermekesből nagycsaláddá. Az egyesület taglétszáma a háború kitörése előtt meghaladta a 800 családot, akik számára folyamatosan szerveznek különféle programokat és közösségi eseményeket.

19 Spéder Zsolt: Termékenységi mintaváltás – a családalapítás átalakulásának demográfiai nyomvonalai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2021. 2 (31). 4–29.

20 Letöltés helye: <https://kmne.org.ua/>; letöltés ideje: 2025. 11. 12.

A családok gyakran magyarországi támogatásként említik ezeket a lehetőségeket, hiszen az egyesület működését és programjait a magyar állam finanszírozza. Az események és támogatások révén a családok olyan baráti közösségekbe kapcsolódhatnak be, illetve olyan programokon vehetnek részt, amelyekhez önállóan, nagycsaládosként nem mindig lenne anyagi lehetőségük.

„Egyre többen vagyunk nagycsaládosok, és olyan jó ezt látni egyébként, hogy a környezetünkben értelmiségiek, és ezt minden tisztelettel mondom, tudatosan vállalnak több gyereket. És ez tényleg motiváló, mert azt látjuk, hogy semmivel sem okoz több nehézséget, mint ha kettőt vállalna egyes szülő. Meg hogy meg tudjuk oldani, és jó, hogy van olyan közösség, amivel, ha nehézség van, akkor át tudjuk ezt beszélni esetleg.” (Jánosi, három gyermek anyja).

Az orosz–ukrán háború és a kárpátaljai magyar családok

2022. február 24. után gyökeresen megváltozott az élet Kárpátalján, és ezzel együtt a kárpátaljai magyar családok mindennapjai is. Minden család másképp élte meg és éli meg azóta is ezt a kaotikus, bizonytalan helyzetet. Nem létezik egységes stratégia, amely egyik vagy másik család esetében ismétlődne, és gyakran a meghozott döntések sem maradnak hosszú távon érvényben. Felmérésünket a háború kitörése után másfél évvel végeztük, ám a tanulmány írásakor már három éve tart a háború, amely az elsőként kialakított stratégiákat teljesen felülírta. A gyorsjelentésben²¹ részletesen taglaltuk a háború kitörésének napját, a pánikhangulatot és a nehéz körülményeket, amelyeket az első időszakban átéltek, a továbbiakban a kimaradt családi élethelyzetekre tesszük a hangsúlyt.

A migráció és a társadalmi anémia hatása a családokra

A migráció a háborús helyzetben kétféle formában értelmezhető. Egyrészt vannak azok a kárpátaljai családok, akik a háború kitörését követően azonnal az állandó kiköltözés mellett döntöttek. Másrészt létezik az ideiglenes migráció, amikor a férfiak kényszerülnek külföldre dolgozni, a család többi tagja pedig csak időnként látogatja meg őket. Ilyenkor a nukleáris család valódi együttléte ezekre a rövid találkozásokra korlátozódik.

21 Ferenc Viktória – Hires-László Kornélia: Kárpátaljai magyar családok a háború árnyékában. In: Fűrész Tünde – Kántor Zoltán – Székely Levente (szerk.): *Kötelékek. Családkutatás a külföldi magyarok körében*. BGA Zrt, MCC–IKI, KINCS NPKE: Budapest, 2024. 74–84.

A háború következtében sok ingázó család kénytelen volt újraértelmezni a házasságról és a családról alkotott elképzeléseit. A korábban megszokott, klasszikus családi modell felborult, és új működési formák alakultak ki. Az állandó távollét és a találkozások megszervezése mindkét fél számára nagy terhet jelentett. Az édesapák külföldön szinte bármilyen munkát elvállalnak, hogy fedezni tudják a találkozásokhoz szükséges költségeket – apartmanok, szállodák, utazások díját –, miközben folyamatosan pénzt küldenek haza a család megélhetéséhez. A kimerítő munka mellett a kevés szabadidejükben sokszor a magány nyomja rájuk bélyegét. Az egyik interjúalany, egy édesapa, arról mesélt, hogyan zajlott az első találkozásuk a háború kitörése után, majd arról is beszámolt, hogy azóta szinte Magyarország minden részén szerveztek ilyen találkozókat, amelyeket igyekeztek egy kisebb kirándulással is összekötni, hogy a családdal töltött idő tartalmas és különleges legyen.

„Igen, én már útban voltam. Tehát már a repülőre indultam, és akkor úgy döntöttem, hogy mégse megyek Nagyszőlőse, és nem lépek át a határt. Akkor egy apartmant kivettünk Hajdúszoboszlón, és ott eltöltöttük a két hetet, és azóta is így működik. Két-három havonta nekem van szabadságom, mert hivatalos munkán dolgozom, így sem nagyon akarnak elengedni, csak mondom nekik, hogy ilyen helyzetben vagyok. Úgyhogy amikor csak tudok, akkor megyek repülővel Debrecenig vagy Budapestig, és aztán megyek Tiszabecse, és akkor ott várom őket. Sajnos látom a fekete hegyet, és nem tudok tovább menni. És akkor ők átjönnek, a sógornőm áthozza őket, mert Marianna nem tud vezetni, a sógornőm áthozza őket az autómmal, és akkor beülünk, és megyünk. Pont mikor hol szállásolunk el. Vagy Debrecen, vagy Siófok, szóval már bejártuk a fél Magyarországot, azóta apartmanozunk. Ennyi szempontból jó, hogy most már összejártuk az összes várost. Rengeteg pénz megy erre, az apartmanokra. Már egy autót tudtam volna venni.” (Nagyszőlős, két gyermek apja)

Az édesanya, a feleség elmondása szerint sokáig egyáltalán nem tudtak közösen utazni vagy élményekben gazdag programokon részt venni. Bár most, a találkozások alkalmával ezek az együttlétek különleges és élményekkel teli időszakokat jelentenek számára, bár mikor feladná mindezt, ha a férje végre ismét otthon lehetne a családdal. Érdekes módon mindketten hasonló gondolatokkal zárták a beszámolójukat, kiemelve, hogy ez az életforma rendkívül költséges, és rengeteg anyagi áldozattal jár.

„Most az van, hogy most megkérdeznéd tőlem, hogy ha nem utazok soha az életbe sehova, és a férjem hazajöhet, akkor inkább azt válaszolnám, hogy jöjjön haza. Már nagyon belefáradtunk ebbe az egészbe, hogy nehéz. Jó világot látni persze, de így nagyon nehéz, ráadásul rengeteg pénz megy erre az egészre.” (Nagyszőlős, két gyermek anyja)

A tartós távollét sok esetben elhidegülést hozhat magával. Többen számoltak be arról, hogy szűkebb környezetükben több házasság is a távollét, valamint a konfliktusokkal

terhelt mindennapok következtében végül felbomlott és válással végződött. Az egyik fiatal édesanya őszintén beszélt érzéseiről, és arról, hogy házasságukat veszélyben érzi. Míg a többi adatközlő már legalább tíz éve házas, ők még nem éltek együtt ennyi ideje, és úgy érzi, hogy a távollét miatt fokozatosan eltávolodtak egymástól. Egyre nehezebb megtalálni a közös pontokat, hiszen kevesebb közös élményük és megosztott nehézségük van, ami segítené a kapcsolat erősödését. Az édesanya elmondta, hogy számára különösen nehéz érzelmileg feldolgozni ezt a hosszú távollétet.

„mikor felmentünk Pestre találkozóra, ugye randevúzni, ahogyan most mondják a határon. Csak ugye felmentünk Pestre, és hiába ott volt, hiába ő ült előttem, nem is őt láttam. Hanem így mint amikor azt a képet figyelem a hátad mögött, és hiába itt ülsz velem szemben, teljesen máshol van az agyam. És akkor így elgondolkodtam, hogy valami nem az.” (Gát, egy gyermek anyja)

A kommunikáció és a kapcsolattartás többnyire online zajlik a férj és a feleség között, ami gyakori ugyan, de nem pótolja a személyes jelenlétet. Ennek következtében a gyerekek, különösen a fiúk és a tinédzserek, nehezebben találják meg a közös hangot az édesapjukkal, és érzelmileg fokozatosan eltávolodnak tőle. A feleségek ugyan folyamatosan egyeztetnek férjükkel a fontosabb családi kérdésekben, de érzik, hogy ezek a beszélgetések egyre nehezebbé válnak, mert az érzelmi töltet lassan kiveszik belőlük. A mindennapi feladatok és problémák megoldása szinte teljes egészében a nők vállára hárul, és a férfiak hiánya miatt egyre nagyobb teherként nehezedik rájuk minden felelősség.

„Egyedül maradtam a két gyerekkel. Egyedül hoztam döntéseket, mert valamikor el sem lehetett érni őt. De általában néztem őt, mikor van fent a hálózaton, ugye? És ha nem volt egy-két napig, hát az már nagyon-nagyon durva volt, nagyon sok mindent elképzeltem magamnak. De utána a Jóisten úgy adta, hogy valami jelt adjon, hogy megvan, él. És egyik napról a másikra így élünk, vagyis így voltunk. Ugyan, ha kellett valamit – ugye faluhelyen vagyunk – kaszálni, vagy valamit... még vezetni is megtanultam. (...) Közösén hozunk mindenféle, majdnem mindenféle döntést. Szerintem én ezt egyedül nem is tudnám csinálni.” (Palló, két gyermek anyja)

A háború kitörése számos negatív következményt hozott a kárpátaljai magyar családok életébe, ugyanakkor néhány pozitívumot is megemléstettek az interjúalanyok. Többen arról számoltak be, hogy a mindennapos rutin és az a magától értetődő érzés, hogy a másik mindig jelen van, új értelmet nyert számukra. Néhányan úgy érezték, hogy a nehézségek hatására jobban ragaszkodnak egymáshoz, mint korábban. Ez azonban inkább a kivétel, hiszen a hirtelen kialakult krízishelyzet sajnos több házasság és család felbomlásához is vezetett.

„Nem, megbeszélünk mindent együtt. Ha van valami hiányérzet, akkor már megtanultuk kezelni. Rájöttünk, hogy beszélni kell, rengeteget beszélni. Ha valami nem úgy van, akkor le kell ülni és meg kell beszélni. Lehet, hogy ez a külön lét még jót is tett nekünk azért, mert

valahogy megváltoztunk én is, meg a férjem is. Ő egy kicsit háziasabb lett. Én meg vágyok utána, hiányzik nekem, jobban hiányzik így. Egy kicsit jót tett. Van benne pozitívum.” (Sislóc, két gyermek anyja, etnikailag heterogén család)

A folyamatos ingázásban élő családok körében többször felmerült, hogy ideiglenesen vagy akár végleg elhagyják Kárpátalját a család egységének megőrzése érdekében. A legtöbben Magyarországot említették lehetséges célországként, míg egyetlen feleség jelezte, hogy férje jelenlegi munkahelyére, Hollandiába költözne. A férj azonban elutasította ezt az ötletet, mert szerinte az ottani értékrend teljesen eltér az övéktől. Sok feleség azonban tart a külföldre költözéstől, mert számukra bizonytalan és ismeretlen. A családok folyamatosan tervezgetik, hogyan lehetne átvészelni ezt a nehéz időszakot anélkül, hogy sérülne a családi egység. Ahogy a háború egyre jobban elhúzódik, úgy fokozódik a fiúgyermekek miatti aggodalom is. Több édesanya hangsúlyozta, mennyire fontos szerepet tölt be most a nagyobbik fiú, aki sokat segít a ház körüli teendőkben. Többen a kényszerű korai felnőtté válásról számoltak be, és arról, hogy már tervezik fiuk kimenekítését az országból, mielőtt betöltené a 18. életévét és bevonulna a kötelező sorkatonai szolgálatra. Életük és jövőjük tervezésével kapcsolatban mindenki kiemelte: minden a geopolitikai helyzet alakulásától függ.

„Mivel az idősebb gyermekem fiú, és itt most kicsit veszélyes fiúnak lenni, őt talán Magyarországra küldeném tanulni. Mindenképp olyan célokat tűzünk ki a gyerekeknek, olyan iskolákat, amelyek a továbbtanulási esélyeket növelik. Velünk kapcsolatban pedig, mi ide tervezzük még mindig. Felújítás, házátalakítás, meg ilyenek. Tehát nem külföldre tervezzük semmit, még 10 év múlva sem, a jövő pedig nem tudom, hogy mit hoz.” (Jánosi, három gyermek anyja)

A Kárpátalján maradt férfiak és azok családja

A Kárpátalján maradt férfiak sorkatonaság alóli mentessége folyamatosan változik, így gyakran még azok sincsenek teljes biztonságban, akik hivatalosan megkapták a felmentést. A mentesség indokai közé – a teljesség igénye nélkül – tartozik: a nagycsaládos státusz, az első diploma megszerzése, a középiskolai tanári munka, a rokkantsági nyugdíjazás, a köztisztviselői státusz, a tudományos fokozattal rendelkező egyetemi oktatók, valamint az alapvető élelmiszergyártásban dolgozók helyzete. Az otthon maradt, mentességgel nem rendelkező férfiak sokszor bujkálnak a behívó elől, így az ilyen háztartásokban szinte minden feladat a nők, idősök vagy fiatalok vállára nehezedik. A korábban bemutatott patriarchális családmodell, amelyben a család nagyobb ügyeit az apa intézte és a férfi vezette a háztartást vagy a farmergazdaságot, mára sok esetben átalakult: ezeket a szerepeket a nők vették át. Az otthon maradt férfiak gyakran még a munkahelyükre sem tudnak biztonságosan eljutni;

sokszor az éj leple alatt vagy mezőkön, erdőkön keresztül próbálják megközelíteni munkahelyüket – de előfordul, hogy egyáltalán nem tudnak dolgozni. Ilyen helyzetben a család anyagi fenntartása teljes egészében a nőkre hárul.

Azok a férfiak, akik korábban katonai szolgálatot teljesítettek, gyakran folyamatos körözés alatt állnak, és behívókat kapnak. Azok esetében, akik külföldön vállaltak munkát, sokszor a hozzátartozókat zaklatják a behívó értesítéseivel. Az egyik feleség elmesélte, hogy férje a 2014-es fegyveres konfliktus idején a fronton szolgált, még jegyben jártak, amikor elvitték. Férje azóta sem beszélt arról, mit élt át ott. Két feleséggel is beszélgettünk, akiknek a férje jelenleg is a fronton van: egyikük kétgyermekes édesanyja, a másik egy gyermekét neveli, és éppen újabb babát vár. Mindketten folyamatos rettegésben élnek, attól tartva, hogy bármelyik pillanatban elveszíthetik férjüket, mégis igyekeznek megőrizni a családi fészek melegét. Kommunikációjuk többnyire mobiltelefonon zajlik, mivel okoseszközöket nem használhatnak, így a videóhívás csak ritkán valósul meg. A beszélgetések során igyekeznek csak a legfontosabb dolgokat megbeszélni, mert még a hanghívások lehetősége is attól függ, hogy a férj éppen milyen bevetésen van. A fronton átélt nehézségekről általában nem számolnak be a feleségeknek, azonban a következő idézetben egy férj közvetett vallomását olvashatjuk arról, amikor közvetlen barátait veszítette el – ez volt az a pont, amikor megtörte a hallgatását.

„Amikor rossz volt a helyzet, amikor volt egy olyan támadás, hogy meg is haltak, akkor sírt is, hogy nem jó volt, sajnós. Az már nagyon megviselte, hogy ha hozzátartozó, ugye... Ő, mint (...) kapitány, vezető volt, és volt 30 katonája, akikért felelt. Meg is óvta őket, megmondom őszintén. Ketten haltak meg, és kettőt elfogtak. Hadifogságban vannak még most is.” (Palló, két gyermek anyja, etnikailag heterogén család)

Nagyon nehéz feldolgozni mindazt, amit a férfiak a fronton átélnek, de ugyanez igaz a hátszágban maradt nőkre is. A traumákkal való szembenézéshez elengedhetetlen, hogy mindkét fél kialakítsa a maga túlélési stratégiáját, különben könnyen elveszíthetik lelki egyensúlyukat. A következő idézetben egy szerető, teljes mértékben a családi életnek élő feleség vallomását olvashatjuk, amely jól érzékelteti ennek az „immunitásnak” a finom rétegeit: *„A férfiak nem sírnak, ők erősek, mert ez a kötelességük. Bátrak, mert katonák – ez a dolguk. Nem szabad elérzékenyülni, és ha én nem tudok róla, akkor talán mindkettőnknek könnyebb.”*

– Ő akkor egyben van így lelkileg? Nem tört meg?

– Hát férfi.

– A férfi is meg tud törni egy háborúban.

– Jó, de ha nem ő, akkor ki fog minket itt megvédeni? Úgyhogy nem.

– Akkor nem látsz rajta semmilyen megtörtséget, vagy bármit?

– Egyáltalán nem. Ő tudatosan ment oda, és tudatában van annak, hogy ott mi lesz, és hogy milyen következményekkel jár egy háború. Szóval ő 14-ben is volt, most is ott van.

– És akkor ennyi? Ő ezt teljesen jól csinálja pszichológiailag?

– Igen. Amikor az ember ott van, akkor a háborúra fókuszál, és nem tudja magát annyira elengedni. A háborúnak a következményeit majd csak a háború befejezése után fogjuk észlelni, és azt, hogy a férfiak a mindennapokat ott hogyan élték meg. Amíg tart a háború, addig mi nem érzékeljük szerintem. Legalább is ez az én véleményem.” (Ungvár, egy gyermek anyja)

Krízishelyzetek sorozata

Ukrajna függetlensége óta a kárpátaljai magyarság folyamatos krízishelyzetekkel szembesült, legyen szó gazdasági válságokról vagy a politikai kisebbségi létből fakadó nehézségekről.²² Ezek a kihívások egy olyan túlélési és alkalmazkodási stratégiarendszert alakítottak ki a kárpátaljai magyar közösségekben, amely mára mélyen beépült az életükbe.²³ Ezt a képességet nevezzük rezilienciának – a változásokkal szembeni ellenálló képességnek és rugalmasságnak –, amely alapvetően jellemzi őket. Ez a reziliencia korábban is megmutatkozott: az anyagi nehézségek ellenére a bizonytalan ukrán gazdaságban minden elérhető lehetőséget kihasználva, alternatív megélhetési stratégiákat sikerült kialakítani.

A vallásosság ebben a folyamatban mindig kiemelt szerepet kapott, hiszen lelkierőt adott a nehéz időszakokban. A történelmi egyházak által szervezett közösségek erősítették azt az érzést, hogy senki sincs egyedül, és együtt minden akadály leküzdhető. Egy interjúalany például arról beszélt, hogy az elmúlt öt év mennyi nehézséget hozott: amikor úgy érezték, végre fellélegezhetnek a Covid-19-járvány lelki, gazdasági és egészségügyi következményei alól, máris kitört a háború – egy újabb kihívás, amelyhez ismét alkalmazkodni kellett.

„Igen. Mivel rá gondolsz, hogy Istenkém, mennyit átélünk ebben a kettő-öt évben? Jött egy világjárvány. Az is ritkaság, hogy átéljük. A férjem bele is esett a Covidba. Már a végén nagyon rosszul volt, nem akart kórházba menni, itthon kezeltem. Injekciózott a hasába.

22 Hires-László Kornélia: Kárpátalja társadalmi viszonyai a független Ukrajnában (1991–2018) In: Csatáry György (szerk.): *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. II. RF KMF – „RIK-U” Kft.: Beregszász–Ungvár, 2021. 743–779.

23 Hires-László Kornélia: Megélni? Túlélni? Jól élni? Megélhetési stratégiák a kárpátaljai Beregszászi járásban. In: Letenyi László és Tamáska Máté (szerk.): *Szociográfia. Kárpát-medencei körkép*. Gondolat Kiadó: Budapest, 201. 53–69.

Túléltük. Ez volt ugye 2021 végén, novemberben, hogy beleesett a Covidba. Kikezeltük, és 2022 februárban bejött a háború. Rögtön el is ment. Úgyhogy nehéz volt ez a '21-es év, az évfordulóban is az újév, meg a régi is, ugye, mert hát féltünk a Covidtól. Akkor megvolt a Covid, jött, letudtuk. És jött a háború. Megint benne vagyunk.” (Palló, két gyermek anyja)

Több édesanya mesélt a szülés utáni depresszióról és arról a lelkiállapotról, amikor nem kapott kellő segítséget a gyermeknevelésben. Most pedig sorozatosan új élethelyzetekhez kell alkalmazkodniuk: meg kell tanulniuk motoros kaszával kaszálni, vezetni, akár traktort is irányítani, tehenet fejni, és elvégezni minden olyan munkát, amely korábban a férfiak feladata volt – akár villany- vagy vízvezeték-szerelést is. Az eddig kialakított reziliencia nélkül mindezt szinte lehetetlen lenne kezelni, ugyanúgy, ahogy a férfiaknak nehéz elhagyniuk családjukat, felújított otthonukat, vállalkozásukat, az itthon kiharcolt egzisztenciájukat. Miközben mindkét nem a magányossággal küzd, a hit és az egyház által nyújtott lelki támogatás az egyik legfontosabb támasz a nehézségek átvészelésében.

„– Hiszek, Istenben is hiszek, vallásosak vagyunk. Lacinak is mondtam, hogy menjen a templomba. Magyarországon volt is. Németországban, ott nem jár, de...

– De ez átsegített titeket ezeken a háborús problémákon?

– Én úgy gondolom, hogy igen. Én érzem a közelségét, és mindig, amikor olyan problémáim voltak, amikor elgondolkoztam rajta, hogy hogy is fogom én azt megoldani egyedül, és mindig volt valami, vagy ő mindig utat mutatott nekem, és tudtam, hogy ez ő. Nem maradtam egyedül.” (Palló, két gyermek anyja)

Összefoglalás

A tanulmány célja nem csupán a háború kitörésének hatásait feltárni, hanem annak a mélyebb megértését is, hogy milyen értékek mentén élnek és formálódnak a kárpátaljai magyar családok mindennapjai. Az orosz–ukrán háború ugyan alapjaiban rengette meg a közösségek életét, de nem előzmények nélküli nehézségekről van szó: a kárpátaljai magyarság évtizedek óta szembesül politikai és gazdasági krízisekkel. Az interjúk tanúsága szerint a vallásos hit, a család központi szerepe, valamint a közösségi összetartozás élménye továbbra is meghatározó erőforrás a nehézségekkel való szembenézésben.

A családalapítás és gyermekvállalás változatlanul az élet egyik legfőbb céljaként jelenik meg, még akkor is, ha a gazdasági bizonytalanságok, a szétszakadt családmodellek vagy a háborús környezet mind újabb kihívásokat állítanak a családok elé. A modern társadalmi mintázatok – például a gyermektelenség elfogadottsága vagy a karrier érdekében halogatott

gyermekvállalás²⁴ – Kárpátalján egyelőre kevésbé jellemzőek. Az ilyen típusú életstratégiák inkább azoknál a fiataloknál tűnnek fel, akik külföldre költöztek, és ott szocializálódtak a nyugati mintákhoz.

Az etnikailag vegyes házasságok kapcsán is megjelentek dilemmák: bár sok esetben jól működnek ezek a kapcsolatok, a résztvevők több interjúban is jelezték, hogy utólag értették meg a közösségek által preferált homogén párválasztás mögött rejlő kulturális-logikai mintázatokat. Ezek a döntések sokszor csak visszatekintve válnak világossá, amikor már egyéni tapasztalatokon keresztül szembesülnek a közösségi elvárások hosszú távú jelentőségével.

Az orosz–ukrán háború számos lelki és gazdasági nehézséget, valamint traumát hozott az ukrán családok életébe. Az ukrán szociológusok különböző módszerekkel vizsgálják az országban tapasztalható tendenciákat, ennek keretében pedig a családok helyzetét is elemzik. Slyusar (2023) tanulmányában a család intézményrendszerére gyakorolt hatásokat vizsgálja, felhasználva a háború előtti időszakból származó statisztikai adatokat,²⁵ emellett esettanulmányokat és online kérdőíves felmérések eredményeit is felhasználja. A tanulmány konklúziója szerint a háború során megélt traumák teljes mértékű kiértékelése csak a háború lezárulta után lesz lehetséges.

A családok egyöntetűen a háború végét várják, miközben mindennapi életükben igyekeznek túlélni, és fenntartani azt a minimális biztonságérzetet, amelyben működtetni tudják a családi életüket. Az interjúkban bemutatott történetek jól érzékeltetik azokat az élethelyzeteket, amelyekkel a vizsgálat idején szembesültek, és amelyekhez akkor próbáltak alkalmazkodni. A visszaköltözés gondolata még azokban is felmerül, akik a háború kitörésének első pillanataiban hagyták el Kárpátalját, ám egyre kevesebb reményt látnak arra, hogy ez belátható időn belül megvalósulhat.

„És akkor itt bezárjuk az ajtót, nem adunk el semmit, nem égetünk fel magunk mögött mindent, hogy ne tudjunk hazajönni, hogy ne tudjunk hova majd hazajönni. Haza akarunk jönni utána, de még ez sem biztos.” (Tiszakeresztúr, öt gyermek anyja)

Jelenleg számtalan család és civil lakos küzd a háború közvetlen és közvetett következményeivel, amelyek egyéni és közösségi szinten is kimondhatatlanul nehéz helyzeteket idéznek elő. A mindennapi bizonytalanság, a férfiak távolléte, a gazdasági instabilitás és az állandó félelem olyan nyomást helyez a családokra, amely hosszú távon is érezteti hatását. Ugyanakkor a kárpátaljai magyar közösség erős rezilienciája, a vallási és hagyományos értékekhez való ragaszkodás, valamint a család összetartó ereje továbbra is fontos támaszt nyújt a túlélésben.

24 Szalma Ivett – Takács Judit: A gyermektelenséget meghatározó tényezők Magyarországon. *Demográfia*, 2012. 1 (55). 44–68.

25 Державної служби статистики України.

Irodalomjegyzék

- Bognár Virág: Első elszakadás a szülői háztól: a felnőtté válás kezdetei. In: Somlai Péter (szerk.): *Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről. Új ifjúság* – Napvilág: Budapest, 2007. 45–80.
- Borbély Sándor: *Informális gyakorlatok. Hétköznapi gazdasági és politikai cselekvések Kárpátalja határiverideki régiójában*. L'Harmattan Kiadó: Budapest, 2023.
- Cseh-Szombathy László: Az értékek változásának hatása a családok működésére. *Demográfia*, 1994. 3–4 (37). 366–372.
- Csernicskó István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint: Ungvár, 2010.
- Ferenc Viktória – Hires-László Kornélia: Kárpátaljai magyar családok a háború árnyékában. In: Fűrész Tünde – Kántor Zoltán – Székely Levente (szerk.): *Kötélékek. Családkutatás a külföldi magyarok körében*. BGA Zrt, MCC–IKI, KINCS NPKI: Budapest, 2024. 74–84.
- Ferenc Viktória – Kovály Katalin: *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2020.
- Hires-László Kornélia: Megélni? Túlélni? Jól élni? Megélhetési stratégiák a kárpátaljai Beregszászi járásban. In: Letenyey László és Tamáska Máté (szerk.): *Szociográfia. Kárpát-medencei körkép*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2018. 53–69.
- Hires-László Kornélia: *Etnikai színfoltok, árnyalatok és változások. Beregszászi magyarok hétköznapi etnicitása és meglátásai az etnikai kategóriákról*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: Beregszász, 2025.
- Hires-László Kornélia: Kárpátalja társadalmi viszonyai a független Ukrajnában (1991–2018). In: Csatóry György (szerk.): *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. II. RF KMF – „RIK-U” Kft.: Beregszász–Ungvár, 2021. 743–779.
- Hires-László Kornélia: Kárpátaljai magyar szülők külföldi munkavállalásának hatása a fiatalok kockázati magatartására. *Kisebbségi Szemle*, 2020. 5 (1). 93–105.
- Hires-László Kornélia: Új stratégiák? Módosulnak a tannyelv-választási szokások Kárpátalján? In: Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* II. Audtor-Shark: Ungvár, 2016. 119–136.
- Kovály Katalin: *Az etnikai kapcsolati tőke földrajza. Ukrajnai vállalkozók a transznacionalitás útján*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2024.

Papp Z. Attila – Vita Emese: Megmaradás és átörökítés – külföldi magyar fiatalok demográfiai, társadalmi folyamatai. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében, Magyar Ifjúság Kutatás*. Kutatópont Kft.: Budapest, 2016.

Slyusar, Liudmyla: Українська сім'я в умовах війни/Ukrainska sim'ia v umovakh viiny [The Ukrainian Family in the Conditions of War]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2023. 2 (52). 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>

Somlai Péter: A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, 1999. 1–2 (42). 38–47.

Spéder Zsolt: Termékenységi mintaváltás – a családalapítás átalakulásának demográfiai nyomvonalai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2021. 2 (31). 4–29.

Szalma Ivett – Takács Judit: A gyermektelenséget meghatározó tényezők Magyarországon. *Demográfia*, 2012. 1 (55). 44–68.

Tátrai Patrik – Erőss Ágnes – Kovály Katalin: Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 2016. 3 (24). 82–110. DOI: <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v24i3.131>

Toth, Katalin – Kimmelmeier, Markus: Divorce Attitudes Around the World Distinguishing the Impact of Culture on Evaluations and Attitude Structure. *Cross-Cultural Research*, 2009. 3 (43). 280–297. DOI:10.1177/1069397109336648

Vaskovics László: A posztadoleszcencia elmélete. *Szociológiai Szemle*, 2000. 4 (10). 3–20.

Vita Emese – Geambaşu Réka: A határon túli magyar fiatalok párkapcsolatformálódásának trendjei az ezredforduló után. *Kisebbségi Szemle*, 2022. 7 (2). 7–40.

Vita Emese (szerk.): Fontos döntések – párválasztás és családalapítás külföldön. Jelentés a Külföldi Magyar Családok Éve Program keretében végzett kutatásról. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2020.